

Hannah Forbordsaune

Makt i fengsel

"På hvilken måte kan miljøterapeuter i fengsel bidra til å redusere den symbolske volden ovenfor innsatte?"

Bacheloroppgave i Sosialt Arbeid

Veileder: Edgar Marthinsen

Mai 2023

Hannah Forbordsaune

Makt i fengsel

"På hvilken måte kan miljøterapeuter i fengsel bidra til å redusere den symbolske volden ovenfor innsatte?"

Bacheloroppgave i Sosialt Arbeid
Veileder: Edgar Marthinsen
Mai 2023

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap
Institutt for sosialt arbeid

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

I fengsel er det en tydelig maktstruktur mellom ansatte og innsatte. I en hjelperelasjon kan makt være i veien for relasjonsbygging. Med det ligger det et ansvar på miljøterapeutene om å minske maktforholdet, slik at man kan utøve sin oppgave. For å kunne minske forskjellene, må man ha kunnskap om ulike typer makt, og hvordan det kan påvirke en person. Derfor er problemstillingen i denne oppgaven:

“På hvilken måte kan miljøterapeuter i fengsel bidra til å redusere den symbolske volden ovenfor innsatte?”

Bacheloroppgaven tar utgangspunkt i Bourdieu sin teori på makt og Foucault sitt syn på samfunnets påvirkning. I tillegg blir det tatt opp ulike studier og behandlingsformer, som omhandler reflekterende samtaler, miljøterapi, og innsattes og ansattes opplevelser av arbeid i fengsel.

Abstract

In prison, there is a clear power structure between staff and inmates. In a helping position, power can interrupt building relationships. With that, milieu therapists have a responsibility to reduce the power structure so that they can do their task. To be able to reduce the differences, one must have knowledge of different power structures, and how it can affect a person.

Therefore the main question in this thesis are:

“In what way can milieu therapists in prison help to reduce the symbolic violence towards inmates?”

This Bachelor's thesis is based on Bourdieu's theory of power and Foucault's view of society's influence. It will also add studies and forms of treatment, which includes Reflecting Dialogues, milieu therapy and inmates and staff's experiences of working in prison.

Innhold

1.0 Innledning.....	3
1.1 Bakgrunn for valg av tema.....	3
1.2 Relevansen for sosialt arbeid	3
1.3 Oppgavens oppbygning og avgrensninger	4
1.4 Begrepsavklaring	4
2.0 Metode	7
2.1 Litterærstudie som metode.....	7
2.2 Søkeprosessen.....	7
2.3 Kildekritikk og forskningens relevans.....	7
3.0 Teori og litteratur	9
3.1 Kapitalbegrep hos Bourdieu	9
3.2 Governmentality hos Foucault.....	10
3.3 Kriminalomsorgen	11
3.3.1 Kriminalomsorgens samfunnsoppdrag.....	11
3.3.2 Lav- og høysikkerhet.....	12
3.4 Metoder for endring.....	13
3.4.1 Miljøterapi.....	13
3.4.2 Reflekterende samtale	13
3.5 Endring i fengslene – fra straff til endringsarbeid.....	14
4.0 Diskusjon	17
4.1 Mulighetsrommet vi kan jobbe i	17
4.2 Ulik agentskap	17
4.3 Staten	18
4.4 Reflekterende samtale	19
4.5 Empowerment.....	19
4.6 Handlingsrom – Lydig vs ulydig.	20
5.0 Avslutning.....	21
Referanseliste.....	22

1.0 Innledning

På 1800-tallet ble folk straffet offentlig. Det kunne være i form av en gapestokk på torget eller utenfor kirken, eller at de ble hengt. I dag er fengsel en kjent plass som skal holde de menneskene som har gjort noe ulovlig, adskilt fra resten av samfunnet (Mjåland & Ugelvik, 2021). Fengsel har fått en avskrekkende betydning, og oppleves derfor som et symbol for lovligheten. Målet er at ingen skal komme tilbake i fengsel hvis de først har blitt dømt. For noen kan frihetsberøvelsen være en stor nok påkjønning, slik at de ikke vil gjøre lovbrudd igjen. Andre trenger mer enn det. Flere sliter med komplekse problemer, for eksempel hvis de har rusrelaterte dommer. Da er rehabilitering en måte å forebygge ny kriminalitet på. Ulike metoder som blir utforsket i norske fengsler er reflekterende samtaler, nettverksbygging og rusmestring.

Man kan anta at de fleste innsatte ikke har lyst til å sitte i fengsel, og er der bare for å sone straffen sin. Hvordan kan en sosialarbeider være oppmerksom på sin rolle i systemet, og samtidig ta vare på den innsatte? I denne oppgaven skal jeg se på ulike forståelsesrammer som kan være til stede i de ulike rollene, og om det kan være mulig for en sosialarbeider å håndtere den symbolske makten for å bedre muliggjøre sosialt arbeid.

1.1 Bakgrunn for valg av tema

Under mitt praksisopphold som miljøarbeider i fengsel, kjente jeg på usikkerheten knyttet til min rolle – først og fremst som student – men også med tanke på hvilken makt jeg hadde. Min unike rolle som verken innsatt eller ansatt, gjorde at noen innsatte åpnet seg og forklarte deres opplevelser og tanker av systemet. Gjennom praksisoppholdet oppdaget jeg den tydelige, men også utydelige, posisjonen makt hadde i samspillet mellom miljøarbeider og innsatt. Etter å ha sett på KRUS sin rapport om miljøarbeid i fengsel (Drægebø et al., 2006), syntes jeg det var undrende at de ikke nevner ordet makt en eneste gang, men nevner et oss og dem-skille. Jeg synes det er et spennende og viktig tema som kan være interessant å se nærmere på, da det er gjeldende i de fleste interaksjoner sosialarbeidere er i.

1.2 Relevansen for sosialt arbeid

Sosionomer jobber som oftest med mennesker. I utdanningen blir det snakket om hvilken bestemmelsesmakt sosionomen har, og hvordan man kan minske den ut ifra væremåte og å gi makt tilbake til mennesket vi prøver å hjelpe. Det er en klient – sosionom-situasjon vi oftest

snakker om, og hvor sosionomen skal være med på å innvilge noe. I et fengsel har de menneskene vi skal prøve å hjelpe ikke et valg om å være der. De har ingen selvbestemmelse, og med det bør sosionomen eller miljøterapeuten være ekstra oppmerksom på hvilken makt den har. En eller annen form for makt er noe som alltid følger med sosionomen, på hvilken som helst arbeidsplass. Derfor mener jeg at dette temaet er relevant for det sosiale arbeidet. Jeg tror at informasjon og bevisstgjøring av hvilken makt som ligger til stede, kan være med på å bedre hjelperelasjonen i fengsel.

På bakgrunn av mine erfaringer og egen nysgjerrighet kom jeg derfor frem til denne problemstillingen:

“På hvilken måte kan miljøterapeuter i fengsel bidra til å redusere den symbolske volden ovenfor innsatte?”

1.3 Oppgavens oppbygning og avgrensninger

For å forstå hva makt er, tar jeg i bruk sosiologen Pierre Bourdieu, og filosofen Michel Foucault sine teorier om kapital og governmentality. De begge studerte det franske samfunnet, og deres teorier har blitt tolket av mange. I denne oppgaven vil jeg ta i bruk andres beskrivelser og tolkninger på deres teorier. Videre skal jeg gjøre rede for Kriminalomsorgens ulike former for straffegjennomføring. Jeg vil se nærmere på ulike terapeutiske metoder, som miljøterapi og reflekterende samtale. Før jeg går over på diskusjonsdelen, vil jeg presentere tidligere forskning på innsattes og ansattes opplevelser av miljøarbeid i fengsel. I diskusjonsdelen skal jeg diskutere hvordan teoriene kan være med på å minske, eller styrke maktforskjellene mellom miljøterapeut og innsatt.

Selv om nettverk og familierapi også er viktige i innsattes rehabilitering, kommer jeg i denne oppgaven å begrense teorien opp mot individrettet behandling, som reflekterende samtale, miljøterapeutisk arbeid og empowerment.

1.4 Begrepsavklaring

Makt er når noen har en form for påvirkning overfor noen andre, noe som er til stede i alle klient og hjelper relasjoner (Skau, 2016). Det er ofte forbundet med noe negativt, men det å besitte makt kan hjelpe deg til å hjelpe andre. «Å bruke makt er like ofte godt som ondt. At maktbruk ofte fører til destruktive resultater, kan henge sammen med at maktutøverne er ubevisste og uprofesjonelle» (Monsen : I Skau, 2016).

Symbolsk vold kan oppstå som en makt som ikke har blitt kommunisert mellom grupper som har mer kapital enn andre. Hierarkiske strukturer som ikke blir betvilt, og sett på som idealer i samfunnet er med på å ivareta den symbolske volden (Marthinsen, 2003).

Miljøterapi har ikke en tydelig avgrenset ramme for gjennomføring (Lillevik & Øien, 2015; Solbjør & Kleiven, 2013). Det å bruke miljøet til tillitt- og relasjonsbygging slik at man kan utføre endringsarbeid, står sentral i miljøterapeutisk arbeid.

Agent er et ord Bourdieu bruker i stedet for ordet rolle eller aktør, for å tydeliggjøre at personen bærer med seg noe kunnskap inn i et samspill (Marthinsen, 2003, s. 119). Agentskap forstås i lys av strukturer som betegner vilkårene for agentskapet. Agenten tar selvstendige valg, men kan bli påvirket av tid, sted og habitusen. Altså, forståelsen av “det rette” kan gjøre at agenten handler ubevisst etter en regel.

2.0 Metode

Metode er noe som blir brukt til å belyse og komme med kunnskap rundt en problemstilling. Altså, det er en fremgangsmåte (Dalland, 2021, s. 53). I studier tar man i bruk en metode for å lete etter svar, og den blir systematisert for at andre senere kan følge den samme metoden for å etterprøve funnene.

2.1 Litterærstudie som metode

Denne oppgaven er en litterærstudie, som vil si at det er tatt i bruk forskning og teori som andre allerede har skrevet (Dalland, 2021, s. 199). Min oppgave er å se hva de ulike forfatterne har skrevet og trekke tråder som enten samler eller skiller stoffet opp mot problemstillingen. Ved å ta i bruk en litterær metode har man mulighet til å få et bredt spekter av litteratur. For å ha orden i søkeprosessen tok jeg i bruk et strukturert litterærssøk.

2.2 Søkeprosessen

Det var vanskelig å finne artikler som handlet om maktbruk i fengsel sett fra en miljøterapeut sitt ståsted. Jeg brukte hovedsakelig søkebasene Idunn, SCOPUS og Oria. Ved å søke på alle tre ordene makt, fengsel og miljøterapi sammen, fikk jeg null resultater på både Oria og SCOPUS, og 14 treff på Idunn. Av de 14 funnene var det bare 5 som var en vitenskapelig publikasjon, hvorav én artikkel omhandlet miljøterapi i fengsel. Ved å endre søkeordet miljøterapi til miljøarbeid kom det opp 7 treff på SCOPUS og 8 treff på Idunn, hvor fengselsvinklingen kom mye tydeligere frem.

Ved å gjøre det på denne måten ble søket for snevert. For å få frem flere vinklinger og mer kunnskap brukte jeg ulike kombinasjoner av ordene, og ordene hver for seg.

Jeg leste over titlene og leste sammendraget til de jeg trodde kunne gi meg kunnskap. Etter at jeg gikk inn på noen av artiklene, så jeg på lignende litteratur som ble anbefalt. Ut ifra det endte jeg opp med 4 vitenskapelige artikler.

I tillegg til det systematiske søket brukte jeg tidligere pensum og artikler som veileder anbefalte. Jeg tok også i bruk rapporter som jeg fant tidligere under praksisoppholdet. Kriminalomsorgens nettsider ble brukt for å få den politiske og juridiske bakgrunnen.

2.3 Kildekritikk og forskningens relevans

Undervis i søkeprosessen var det viktig å være kritisk til hvilke søkeord og tekster jeg brukte, for at det ikke skulle bli for snevert syn. For å få et helhetlig syn, prøvde jeg å ta i bruk kilder

som hadde ulike innfallsvinkler rettet mot oppgavens tema. Da det var utfordrende å finne forskning på maktbruk av miljøarbeidere i fengsel, måtte jeg se om det var andre arenaer som kunne samsvare med oppgavens problemstilling. Det kan da være makt mellom relasjoner på det generelle plan, og maktfratakelse i fengsel. For å ytterligere beskrive miljøterapi, roller og makt brukte jeg supplerende litteratursøk for å innhente relevant litteratur.

Flere av artiklene som er tatt i bruk kommer fra andre institusjoner, arbeid med barn og unge, eller har et fokus på betjentenes rolle. Selv om de er ment for en annen målgruppe, forklarer de den grunnleggende teknikken og tanken bak dem. På det grunnlaget er tekstene generaliserbare til miljøterapeuter i fengsel (Tjora, 2021, s. 268).

Selv om jeg skal ha et fokus på norske fengsel i denne oppgaven, har jeg tatt i bruk en engelsk artikkel, som tar for seg de innsattes tanker og meninger rundt makten i relasjonen mellom innsatt og ansatt. Ut ifra min egen erfaring i praksis, bemerket jeg at den var relevant og overførbar til forståelsen av norske innsatte.

3.0 Teori og litteratur

3.1 Kapitalbegrep hos Bourdieu

Både Bugge (2002) og Marthinsen (2003) knytter kapital sammen med makt. Med den forståelsen kan man si at jo høyere kapital du har, jo mer makt har du. Teorien om kapital blir tatt ut fra deres tolkning av Bourdieu. Han tar for seg tre typer symbolsk kapital: økonomisk, kulturell og sosial kapital. Marthinsen (2003, s. 133) forklarer i sin tekst, dersom de tre kapitalformene er blitt innarbeidet og erkjent, så innehar de en symbolsk kapital. Det er samfunnets, eller feltets, verdigiving som er med å avgjøre om noe har symbolsk kapital. Bugge (2002, s. 225) eksemplifiserer symbolsk kapital som prestisje, ære, myndighet og autoritet.

«Magien i kirkerommet» er en metafor som Nergård brukte for å beskrive hvordan vi kan bli påvirket av den symbolske makten (Marthinsen, s. 134). Det er en hellighet til stede. Den viser hvilken følelse som kan oppstå ved at man bare entrer et rom. Denne magien, som nevnt, kan være i hvert rom. For eksempel når en NAV-klient kommer inn på møterommet til sosionomen, når miljøarbeideren kommer inn på stua i fengselet og når innsatt kommer til deg for å få hjelp. Det oppstår i møte mellom mennesker og situasjon.

Økonomisk kapital handler om hvilke muligheter en har i form av penger og eiendom (Bugge, 2002, s. 225). Det kan være penger man har arvet, eller det kan være synlig i form av objekter, som for eksempel bil og storskjerm TV. Norge er ett av verdens rikeste land (*SSB, u.å.*). Med det kan man anta at det å ha bil og en stor TV, kan anses som en normal å ha. Men alle har ikke råd til det, noe som er et godt eksempel på symbolske byrder som Marthinsen nevner i sin tekst (2010).

Symbolske byrder skal belyse en av de negative sidene av kapital. En byrde trenger ikke å være noe du velger, men kan for eksempel gå i arv. Det er noe som er med deg, som påvirker livet på en negativ måte. Sosiale problemer er noe vi sosialarbeidere jobber nært og imot. Men de to begrepene er ikke det samme. Forskjellen ligger i at et problem kan operasjonaliseres og har en enklere løsning, mens byrder kan være mer diffuse og kan bli lagt på deg (Marthinsen, 2010).

Sosial kapital handler om hvilke relasjoner, nettverk og kontakter man har (Bugge, 2002, s. 225). Det handler om å ha en gruppetilhørighet, og relasjonen er bundet sammen av respekt,

fortrolighet og vennskapelighet. Den sosiale relasjonen kan være kort- og langvarig. Den kortvarige relasjonen ligger da på en uformalisert og praktisk tilstand, og er avhengig av praksisen og trosforestillingene i relasjonen (Bugge, 2002, s. 242).

Kulturell kapital omhandler utdanning og kunnskap, karaktertrekk, utseende og andre innebygde egenskaper ved mennesket (Bugge, 2002, s. 225). De innebygde egenskapene kalles habitus og kan forstås som et samspill mellom mennesker og/eller samfunnet (Marthinsen, 2003). Habitus kan være et innlært handlingsmønster som varierer ut ifra hvilket rom du er i. Hvis du er ny på en arbeidsplass, trenger du ikke å inneha den arbeidsplassens habitus. Den kan du få etter å ha vært der en stund og observert, eller blitt fortalt hvordan de gjør det der. Habitus kan forklares som kulturell kapital da det inneholder kunnskap om arbeidsplassen og normen i miljøet.

Habitusen trenger ikke å være så taktisk og bevisst som forklart over, den kan også dukke opp ubevisst. På den måten kan arbeidsplassens habitus påvirke hvordan du bruker makt, uten å være klar over det (Marthinsen, 2003). “Jeg gjør bare som de andre” kan være en unnskyldning til å ikke tenke over sine egne handlinger, og kan være med på å styrke oss og dem-skillen enda mer. Det kan kobles til samfunnets habitus, ved at det er lover og føringer som sier noe om hva som er rett og galt. Staten har et stort ansvar ved at de i stor grad er med på å påvirke hvordan befolkningen tenker og handler, via system, kategorisering og uttalelser. Både Bourdieu og Foucault snakker om hvordan staten er med på å skape en felles nasjonal kultur (Marthinsen, 2003, s. 127). Når man fyller ut et registreringskjema i for eksempel en institusjon, er det flere bokser man må krysse av som er med på å definere hvem du er som person. Staten har her en definisjonsmakt i hvilke ting som skal registreres, og hvilke ord som blir brukt. Hvilken kategori du ender opp i, er dermed opp til hva staten velger. Bourdieu mener på denne måten at staten har en meta-kapital, som er en konsentrasjon av ulike kapitalarter (Marthinsen, 2003, s. 127). Dette er med på å legge føringer til hva som oppfattes som en god borger, og et riktig samfunn.

3.2 Governmentality hos Foucault

Økonomi er noe som lever sitt eget liv uten at vi kan styre den for mye. Politikken kan legge til rette for økonomiens egne veier via markedet. Foucault mener på den måten er staten skal være med på å fasilitere det økonomiske markedet, med konkurranse som fremmer

økonomisk og sosial vekst (Foucault omtalt av Marthinsen, mars 2021). Da økonomi er med på å styre markedet, eller samfunnet, som vi mennesker lever i, kommer beskrivelsen av det økonomiske menneske fram. Det økonomiske mennesket fremstilles som et rasjonelt individ og en forvalter av kapital som er til stede i markedet (Foucault omtalt av Marthinsen, mars 2021). Det kan forstås som at den enkeltes kapital er opp til en selv å forvalte. Staten kan være med på å tilrettelegge og gi tilgang til ressurser for å utvikle selvet.

Bjørge (2009) viser til Foucault sin forklaring om at fengsel er en institusjon som kom til etter det “moderne individ” ble født. Før i tiden ble lovbrøttere straffet offentlig med vold, som et symbol for at andre ikke skal gjøre det samme. Nå blir lovbrøtterne dømt til fengsel. Det moderne individ defineres som et fritt og selvstendig individ, så det å få friheten sin fratatt er da en straff i seg selv. Etter at en person har blitt dømt for et lovbrudd, sier ikke domstolene noe om hva straffen skal inneholde. Foucault beskriver fengslene som en disiplineringsinstitusjon, og mener at makten markerer seg som disiplinering (Bjørge, 2009). Individet går fra å ha makten, til å bli et individ som endres av maktens virksomhet. Fengselet som institusjon har makt i at de kan styre hvilket tankesett som er det “sanne”, gjennom disiplinering. Overvåking er en form for styring som Foucault tar opp i boken *Overvåking og Straff* (Fraser, 2009, s. 277). Ut ifra Foucaults observasjoner av populasjoner kunne overvåkingen se ensrettet ut. Altså en forsker eller en inspektør kunne se den innsatte, men de lot ikke den innsatte vite om eller når de ble observert. De innsatte kunne ikke se forskeren eller inspektøren, og med det endte med å overvåke seg selv.

Hva vi oppfatter som “virkeligheten” er påvirket av diskurser (Bjørge, 2009). Diskurser kan defineres som et system av utsagn og praksiser som fremstår som normale, og med det sier hva som ‘er’ virkelig. Det kan være mentale modeller eller skjema, som vi tilegner oss via sosiale konstruksjoner. Bjørge (2009) viser til at Foucault ser etter hvorfor det fremstår som en sannhet, og hvilken makt det ligger akkurat i dette. Han nevner også statens bidrag i virkelighetsoppfatningen, men at det ikke er alt. Governmentality kan forstås som en viss mental styring fra staten, ved at de er med på å styre visse funksjoner i samfunnet. Alle individene i samfunnet får en slags felles sannhet om hva som er et godt menneske.

3.3 Kriminalomsorgen

3.3.1 Kriminalomsorgens samfunnsoppdrag

Kriminalomsorgen skal sørge for at domfelte gjennomfører straff og stiller varetektsplasser til disposisjon for politiet på en måte som tar hensyn til formålet med straffen, som motvirker nye straffbare handlinger, som er forsvarlig for samfunnet og som innenfor disse rammene sikrer tilfredsstillende forhold for de innsatte. Det skal gis tilbud om gjenopprettende prosess under straffegjennomføringen. Ved varetektsfengsling skal kriminalomsorgen legge forholdene til rette for å redusere negative virkninger av isolasjon. (Justis- og beredskapsdepartementet, 2022)

3.3.2 Lav- og høysikkerhet

I Norge finnes det ulike soningsmuligheter. Det de fleste er kjent med er høysikkerhetsfengsel, som kjennetegnes med høye murer og adskillelse fra samfunnet. Der er de innsatte innelåst på cellene sine når de ikke er i aktivitet under kontroll av betjenter eller andre ansatte (Kriminalomsorgen, 2023). Høysikkerhet betegnes også som et lukket fengsel. I tillegg finnes det lavsikkerhet, åpent fengsel, som har færre sikkerhetstiltak rundt for eksempel innlåsing. Fengslene med lavsikkerhet kan ha lokale tilpasninger (Kriminalomsorgen, 2023a). Innsatte kan ha mulighet til å ha nøkler til sine egne rom, og selv velge når de vil oppholde seg der. Også her kan området ha gjerder rundt, men ikke alle lavsikkerhetsfengsler har det. Vanligvis vil domfelte med en lengere dom starte soningen sin på høysikkerhet, og når de nærmer seg rundt ett år igjen av soningen, kan de søke seg over til et lavsikkerhetsfengsel. Dette er for å gradvis tilnærme seg det frie samfunnet igjen (Kriminalomsorgen, 2023). Enda et steg nærmere friheten er straffegjennomføring med fotlenke, eller det som blir kalt for elektronisk kontroll. Det er en del krav som må oppfylles for at domfelt kan få sone med fotlenke. Det avhenger på hvilken dom en sitter for, om man har noen form for sysselsetting, og at man har igjen 6 måneder av soningen, eller til forventet prøveløslatelse (Kriminalomsorgen, 2023b). De ansatte på de ulike avdelingene er med på å vurdere om de innsatte er kvalifisert til å forflyttes, da oppførsel er en faktor som er med på å bestemme.

Innsatte får en egen kontaktbetjent når de ankommer soningsplassen. En kontaktbetjent skal følge opp den innsatte, hjelpe til hvor den kan, og være med på å motivere til et konstruktivt fengselsopphold (Kriminalomsorgen, 2023c). Da det står i kriminalomsorgens samfunnsoppdrag at et av formålene er å motvirke nye straffbare handlinger, er det å være til stede for den innsatte viktig. Fengslene bruker ulike metoder for å prøve å nå det målet. Det kan være miljøterapi, samtalerapi, utdanning og flere.

3.4 Metoder for endring

3.4.1 Miljøterapi

Miljøterapi er en form for terapi som ikke har en tydelig avgrenset ramme for gjennomføringen (Lillevik & Øien, 2015; Solbjør & Kleiven, 2013). Det som står sentralt, er hvordan man bruker miljøet man er i som hjelp til å bygge relasjoner og tillitt. En måte å gjennomføre dette på er å være til stede i det sosiale fellesskapet, slik at man kan ta enkle, “ufarlige” samtaler. Det kan føre til bedre relasjon og gjøre det enklere å snakke om de mer vanskelige temaene senere. Solbjør og Kleivan (2013, s. 5) forklarer tre nivå av miljøterapi. Det første nivået er overflatenivået som er når de snakker om hverdagslige emner, som de “ufarlige” samtalene nevnt over. Det andre nivået er å ta opp hverdagslige problemstillinger som ikke er rettet til personens utfordringer, og det siste nivået er å snakke om de dype, utfordrende temaene som tilhører personen. Videre mener de at miljøterapi handler om å bruke samvær, rutiner og aktiviteter som muligheter for å oppnå sosial støtte, og at deltakelsen i et fellesskap skal ha en terapeutisk effekt.

Lillevik og Øien (2015, s. 60) viser til strenge faglige krav for å kalle noe for miljøterapi. Det må være planlagt og faglig begrunnet, bidra til fysisk, psykisk, sosial og åndelig vekst, og bygges på et humanistisk ideal som preges av omsorg, anerkjennelse og respekt for menneskets egenverd og integritet. De også peker på viktigheten med relasjonelt arbeid i miljøterapi. Noen av holdningene for å bedre relasjonen som de lister opp, er å gi anerkjennelse, vise empati, vis likeverd, skap trygghet, gi støtte og overfør makt tilbake til brukeren (Lillevik & Øien, 2015, s. 62).

3.4.2 Reflekterende samtale

Reflekterende samtale er en behandlingsform som er satt på innsatte sine premisser. Det er en samtale som foregår mellom tre parter: innsatt, sosialarbeider og betjent (Viggen & Landrø, 2017, s. 334-335). Det starter med at innsatt får spørsmål om hva han vil snakke om, og så prater den innsatte og en av de ansatte sammen om det temaet. Den tredje personen sitter stille og observerer samtalen mellom de to andre. Etter en stund stopper de, og samtalen går så mellom de to ansatte. Den observerende personen skal da snakke om hva den oppfattet, og så skal de reflektere litt rundt det som ble sagt. I mellomtiden sitter den innsatte å lytter. Slik går prosessen frem og tilbake. Hele tiden er det den innsatte som bestemmer hva samtalen skal gå ut på, og flere innsatte opplever det som en respektabel samtale (Viggen & Landrø, 2017, s.

339). Metoden gjorde at de følte seg avslappet og tatt seriøst. De ble ikke konfrontert, og følte at partene var likestilte i samtalen.

3.5 Endring i fengslene – fra straff til endringsarbeid

Helgesen (2017) tar for seg endringene fra straff til rehabilitering og endringsprosesser. Endringen kom etter samfunnets ønske om å hindre ny kriminalitet, og behandling viste seg som en viktig kriminalforebyggende faktor. Artikkelen har et fokus på innsatte med rusproblematikk og deres rettigheter og opplevelser. Empowerment står sterkt i behandlingsformen. Formålet er å gi innsatte en følelse av kontroll og måter for å håndtere utfordringer. Det er fokus på selvbestemmelse og å gi mye av makten tilbake til personen (Helgesen, 2017).

Crewe (2011) drøfter hva innsatte tenkte om den nye måten betjentene er, og hvordan det påvirket relasjonen mellom de og systemet. Selv om det er en studie basert på to fengsel i England, mener jeg at det kan være overførbart til norske fengsel ut ifra det jeg selv hørte under praksisperioden. Artikkelen skiller mellom “hard power” og “soft power”. “Hard power” er når fengselet må være tydelig å verbalisere makten sin. “Soft power” er når makten ikke blir verbalisert, men er et tankesett som lar de innsatte ta egne valg, så lenge det er innenfor rammene. “Soft power” kan direkte knyttes opp mot governmentality. Endringer er for å bedre rehabiliteringsprosessen, ved å bedre relasjonen mellom innsatt og ansatt. Innsatte som har sonet i en lang stund, bemerket seg at det var enklere å komme i kontakt med det uniformerte personalet, og at de oppførte seg mindre autoritær enn før (Crewe, 2011). Personalet blir oppfordret til å være til stede i miljøet også for sikkerhetens skyld, for å kunne se og forhindre misnøye. Gode relasjoner opp mot personalet kan være en fordel for de innsatte i forhold til positive rapporter, innvilgelse av ulike goder og ikke minst hvis de prøver på å bli frigjort litt tidligere.

Crewe (2011) tar opp dualiteten til de ansatte, og hvordan noen innsatte reagerer på det som sluhet og ikke genuint. En innsatt nevnte at de ansatte var snille og smilende mot deg, men skrev negative ting om deg på bakrommet etterpå. Hvis ansatte skulle skrive noe negativt, burde de ikke ta på seg en smilende fasade.

En annen side er at de innsatte har et godt forhold til betjentene, men de stoler ikke på systemet. Betjentene har ikke nok autoritet oppover i systemet, selv om de prøver sitt beste for å hjelpe den innsatte.

Grønvold og Frasson (2019) sin artikkel tar opp fengselsbetjentstudenters opplevelse av miljøarbeid. De vet ikke helt hva det innebærer, men i løpet av studien får de en større forståelse. Ved fengselets stramme regler og faste rutiner var det utfordrende å vite om man bare utfører sin oppgave som betjent, eller gjør miljøarbeid. Artikkelen tar opp begrepet «face work» som blir brukt til å forklare hvilken framtoning betjenten viser, som kan være med på å beskytte og styrke den innsatte sosialt. Videre tar studien opp fengselsbetjentstudentene sine opplevelser med de innsatte. Det å være til stede, snakke eller sitte sammen i stillhet, spille kort eller annen kontakt som oppstår i det som er hverdagslig, var noe studentene la merke til at de innsatte satte pris på. Det å møte dem i det alminnelige, og på en måte være som dem, var noe som bedret deres sosiale selvforståelse. Det å prate med og møte innsatte i mellomrommet, altså mellom de faste rutinene, er en form for miljøarbeid.

4.0 Diskusjon

4.1 Mulighetsrommet vi kan jobbe i

KRUS sin miljørapport (Drægebø et al., 2006) tar opp bevisstheten rundt at det er et oss og dem syn mellom innsatte og ansatte. Under samtaler med flere innsatte under praksisen sa de at de merket et skille på betjenter og miljøterapeuter, ved at betjentene var uniformert og terapeutene ikke var det. Med det forsto jeg det slik at de sivilkledd ble oppfattet som snillere enn de som var uniformert. For å unngå den oppfatningen har noen avdelinger valgt at de skal være likt kledd, uansett stillingstittel. Enten ved at alle er i uniform, eller at alle er sivilt kledd. På lavsikkerhet har man mulighet til å ta lokale bestemmelser (Kriminalomsorgen, 2023b). Et argument for at alle skal gå sivilt kledd, kan være å vise likhet. Det er da ikke en synlig forskjell mellom agentene, og på den måten kan den symbolske volden minskes.

Selv om det er mange og strenge regler som rammer inn mulighetsrommet for miljøterapeutisk arbeid, er det fortsatt en stor mulighet til å gjennomføre det. Som artikkelen til Grønvold og Fransson (2019) nevner, er det mulighet i alle de små og tilfeldige møtene. Øien og Lillevik (2015) skrev at miljøterapi skal være teoretiske planlagte møter og interaksjoner. Med den tilnærmingen er det da ikke mulig å ha tilfeldige interaksjoner, og mulighetsrommet for å utøve miljøterapi kan bli mindre. Der kan vi skille mellom miljøterapi og miljøarbeid. Siden strukturen og rammene er så tydelig i et fengsel, bør man kanskje ha en variasjon av de to slik at relasjonen blir sterkere. Det igjen kan skape muligheter for miljøterapi, da mystikken i rommet kan minskes. Det kan bli mindre skummelt eller et mindre press for den innsatte å komme til miljøterapeuten med ulike ønsker.

4.2 Ulik agentskap

Årsaken til at jeg tok opp agent som begrep, er for å gjøre forståelsen av hva et menneske bringer inn i en situasjon bedre. Det setter et annet syn på mennesket enn det vi forstår med ordet rolle. Agentene har med seg ulike erfaringer. Man kan se på det som et dynamisk system, hvor man må være åpne for ulike tolkninger og væremåter. Som nevnt tidligere av Bugge (2002) kan symbolsk kapital for eksempel være autoritet. Autoritetsforholdet er erkjent av agentene i fengsel og kan gi utslag ved relasjon både mellom innsatte og ansatte, og ansatte og ledelsen (Bugge, 2002). I likhet med Nergård, blir det tatt opp en verdi i kraft av et "symbolsk rom", som blir til av agentenes definisjon av rommet.

Ut fra forståelsen av Bourdieu sine teorier har sosialarbeidere mye makt, bare av å ha tittelen. Som jeg tolker teorien over, er at sosionomer bør være bevisst på hva de ulike rollene innebærer. Hvis jobben går ut på å være miljøterapeut, er du mye ut i miljøet sammen med de innsatte. Som praksisstudent viste jeg ikke helt hvor min rolle lå. Ved at jeg ikke var ansatt tenkte jeg at jeg ikke hadde noe mye til makt, men det hadde jeg. Det hadde jeg ved at jeg kunne gå hjem etter endt dag, og ikke trengte å komme i helgene. Det å sitte i fengsel er en frihetsberøvelse. Innsatte må følge regler og normer som er på den avdelingen de er på. De må stå opp i rett tid, og gjøre den aktiviteten som de blir bedt om å gjøre. De må oppholde seg innen visse arealer, og ansatte må vite hvor de innsatte er. I fengselet er den innsattes rolle å være innsatt. Men, innsatte har ulike måter de kan ta i bruk den rollen. En måte er å sone straffen sin, og ikke noe mye annet enn det. En annen måte er å bruke den rollen til rehabilitering, eller å spille etter reglene for å få goder (Crewe, 2011).

4.3 Staten

Hvem som har makt og hvordan vi gir ting makt er etter Bourdieu, og for så vidt Foucault, opp til oss i samfunnet. Hva flertallet ser på som viktig eller nyttig kan gi deg makt. De som soner sin dom i fengsel, har brutt med det samfunnet ser på som verdifullt og har fått en symbolsk byrde. Selv om personen kan ha endret seg under soningsoppholdet, vil den kriminelle handlingen følge etter vedkommende etter løslatelse. Man blir ekskludert fra visse jobber, kan ikke reise til alle land, men kan også generelt bli sett ned på av samfunnet.

Innsatte kan ha lav kapital, både økonomisk, sosialt og kulturelt. For eksempel, ved flere dommer er det et pengekrav som ligger ved, som innsatte må betale til eventuelt offer i saken. Innsatte kan da få en gjeld som kan gjøre at de har lite penger til soningsoppholdet. De som har rusrelaterte dommer kan ha et dårlig nettverk, i form av at de de kjenner også er i rusmiljøet. I tillegg kan flere ha lite utdanning, og kjenner bare det kriminelle miljøets habitus. Opp imot Bourdieu sin teori kan disse menneskene ha lav kapital, og dermed lite makt. De ansatte i fengsel har på den andre siden mer makt i form for kulturell kapital, ut ifra en anerkjent utdanning og deres posisjon i samfunnet. Deres arbeidsoppgave er å utøve en form for makt, enten den er synlig eller usynlig. Samtidig skal de være en støttespiller og prøve å skape gode relasjoner. Det er en slags dualitet som de ansatte bør være klar over, for å ikke virke manipulerende eller falsk (Crewe, 2011). Drægebø (2006) nevner struktur og rollebevissthet som en måte å skape troverdige relasjoner. Det skal ikke være uvisst for den innsatte hvor grensene og moralen til den ansatte går. Som sosialarbeider bør man være klar

over hvilken virkning samfunnets syn kan ha på den innsatte, for å få en bedre forståelse av deres rolle.

Under praksisoppholdet fikk jeg se hvordan det var inne på høysikkerhet og hvordan det var på lavsikkerhet i Trondheim. Strukturen var helt forskjellig. En ansatt sa «lavsikkerhet her, er ikke noe fengsel, det er en institusjon». Samfunnets tankegang er at fengsel er en plass med høye murer, hvor innsatte sitter innelåst på cellene sine. Fengselsbetjentene er til stede for å påse sikkerheten, og at de hører etter. Det er en plass man ikke vil være. På noen lavsikkerhetsfengsel er det ingen murer, ingen som låser deg inn på en celle og ingen som har på uniform. Det bryter med samfunnets tolkning av et fengsel.

Disse oppfatningene og forventningene tolker jeg som en form for governmentality. Det er lite informasjon om fengsel i media, og folkets oppfatning av virkeligheten blir ikke endret hvis man ikke aktivt søker etter ny informasjon.

4.4 Reflekterende samtale

For å forbedre opplevelsen i og etter soning har det blitt implementert reflekterende samtale som metode. Som forskningen hos Viggen og Landrø (2017) viste ble det en måte for den innsatte å bli hørt. Ved de mange rammene i fengsel, og at flere var påpasselig med hva man sa, kan jeg se for meg at denne metoden var en måte for de innsatte å være litt fri. Den innsatte hadde makten over hva de skulle snakke om, og samtidig lærte hvordan de selv ble oppfattet.

4.5 Empowerment

En måte for å minske maktforskjellen mellom sosialarbeider og innsatt er empowerment. Det skal gi den innsatte myndighet over sitt eget liv. Under en samtale kan man se på innsattes tidligere erfaringer, for å prøve å finne noe positivt som kan bidra til et liv uten kriminalitet.

Arendt (1978) tar for seg livsløpet som en past-future graf. Det går ut på at hvordan du har det nå, blir påvirket av erfaringer og hendelser som har vært til stede i fortiden, samtidig som tankene om fremtiden. Denne metoden kan tenkes å gi innsatte en bedre selvforståelse og motivasjon til adferdsendring. Ved at man sammen prøver å finne gode øyeblikk i den innsattes liv, viser det inkludering og åpenhet omkring livshistorien. Med utgangspunkt i en som sliter med rus og ikke klarer å se for seg et liv hvor en ikke klarer å si nei. Kan man bruke metoden til å finne ganger personen klarte å si nei, og søke etter om det finnes gode minner hvor personen ikke ruset seg.

I likhet med reflekterende samtale, kan jeg anta at også her kan de innsatte føle at de blir hørt. Selv om det er en samtale som har et formål, og at sosialarbeideren kan styre den i større grad.

4.6 Handlingsrom – Lydig vs ulydig.

Som jeg nevnte over, kan innsatte bruke sin rolle ulikt.

Systemet er lagt opp til at de innsatte kan vise at de kan endre seg. Hvis de er flinke og følger reglene er det en større sjanse for at de kan slippe ut tidligere. På de fleste dommer er det satt en endt-tid, og en prøve løslatelse. Man kan slippe ut når en har sonet 2/3 del av sin fullstendige dom (Kriminalomsorgen, 2023d). Ulike fengsler har ulike tilleggskrav. Men hvis en person ikke har fremstilt seg positivt eller motvillig til endring, kan muligheten for 2/3 tid bli mindre. Det samme gjelder for fotlenkesoning og eller overføring fra høy- til lavsikkerhet. På det grunnlag kan vi si at det er en fordel for de innsatte å ha et godt forhold til de ansatte og å oppføre seg som systemet vil. Ved å få en god relasjon til de ansatte i fengsel, kan det gjøre at den sosiale kapitalen økes hos den innsatte. Som nevnt av Bugge (2002), kan trosforestillingene om endring binde de sammen til en kortvarig relasjon.

Som miljøterapeut jobber man for at de innsatte skal bli en bedre versjon av seg selv. Man må ha tro på at de vil, og kan endre seg. Men selv hvor mye man tror på at de kan klare det, må man være klar over at noen ikke vil det. Miljøterapeuten kan ikke tvinge en innsatt om å åpne seg, eller gjennomgå behandling, men man kan invitere til og anbefale det. Som miljøterapeut kan det da være lurt å være observant å se om det er et skuespill eller om personen faktisk prøver å endre seg.

5.0 Avslutning

Min problemstilling er, som nevnt tidligere:

“På hvilken måte kan miljøterapeuter i fengsel bidra til å redusere den symbolske volden ovenfor innsatte?”

I denne oppgaven har jeg sett på hvordan samfunnet kan påvirke vår oppfattelse av symbolsk vold, og hvordan miljøterapeuter kan være med på å redusere volden i møter med innsatte i fengsel. Makt og struktur kan bli sett på gjennom Bourdieus sine kapitalbegrep, Marthinsen sine symbolske byrder, og Foucault sitt begrep om governmentality og virkeligheten. Hvilke midler en har, og hvordan samfunnet verdilegger de midlene, kan enten være med på å gi en person makt, eller bli sett på som mindre enn.

Ulike funn viste at miljøterapi og miljøarbeid er viktige metoder for et bedre samarbeid, og å redusere maktforskjellen. I tillegg til reflekterende samtale, empowerment og fremtidsmotivasjon. For å skape godt samarbeid, må man skape gode relasjoner. Og med det ligger det et ansvar hos miljøarbeideren. Det å være bevisst hvilken makt man besitter, og hvordan den kan bli oppfattet, er viktig i det miljøterapeutiske arbeidet. Studier viste at tillit og troverdighet er kvaliteter som en miljøterapeut burde ha. Det å være tydelig på egne grenser, og å ha struktur i arbeidet er en måte å vise dette på.

Selv om ansatte i fengsel bør være bevisst over makten de har, og ikke misbruke den, betyr det ikke at de må late som de ikke har det.

Referanseliste

- Arendt, H. (1978). *The life of the mind*. Harcourt.
- Bjørge, E. (2009). Michel Foucaults bidrag til forståelsen av «makt». *Jussens Venner*, 44(5), 302–314. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3126-2009-05-03>
- Bugge, L. (2002). Pierre Bourdieus teori om makt. *Agora*, 20(3–4), Artikkel 3–4. <https://doi.org/10.18261/ISSN1500-1571-2002-03-04-13>
- Crewe, B. (2011). Soft power in prison: Implications for staff–prisoner relationships, liberty and legitimacy. *European Journal of Criminology*, 8(6), 455–468. <https://doi.org/10.1177/1477370811413805>
- Dalland, O. (2021). *Metode og oppgaveskriving* (7. utg.). Gyldendal.
- Drægebø, H., Bakken, D., Eriksen, T., Johannessen, Ø., Myrland, L., Risnes, E. og Øster, L. (2006). Miljøarbeid i fengsel. Kriminalomsorgens utdanningscenter. Oslo.
- Fraser, N. (2009). Foucault om moderne makt. *Agora*, 27(2–3), 269–289. <https://doi.org/10.18261/ISSN1500-1571-2009-02-03-12>
- Grønvold, M., & Fransson, E. (2019). Møter i mellomrommet. *Uniped*, 42(2), Artikkel 2. <https://doi.org/10.18261/issn.1893-8981-2019-02-06>
- H.I. Helgesen, J. (2017). Ny fangebehandling i norske fengsler? *Tidsskrift for velferdsforskning*, 20(2), Artikkel 2. <https://doi.org/10.18261/issn.2464-3076-2017-02-01>
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2022). *Hovedinstruks Kriminalomsorgen*. Hentet fra Regjeringen:

<https://www.regjeringen.no/contentassets/b04b5cf8bb32490c990a82fd90fa05a0/kriminalomsorgen-hovedinstruks.pdf>

Kriminalomsorgen. (2023). *Type fengsel og soningsformer*. Hentet fra Kriminalomsorgen: <https://www.kriminalomsorgen.no/type-fengsel-og-sikkerhetsnivaa.516316.no.html>

Kriminalomsorgen. (2023a). *Lavt sikkerhetsnivå*. Hentet fra Kriminalomsorgen: <https://www.kriminalomsorgen.no/lavt-sikkerhetsnivaa.518717.no.html>

Kriminalomsorgen. (2023b). *Fotlenkje - elektronisk kontroll*. Hentet fra Kriminalomsorgen: <https://www.kriminalomsorgen.no/fotlenke-elektronisk-kontroll.535886.no.html>

Kriminalomsorgen. (2023c). *Kontaktbetjent*. Hentet fra Kriminalomsorgen: <https://www.kriminalomsorgen.no/kontaktbetjent.527943.no.html>

Kriminalomsorgen. (2023d). *Prøveløslatelse*. Hentet fra Kriminalomsorgen: <https://www.kriminalomsorgen.no/proveloeslatelse.532538.no.html>

Lillevik, O. G., og Øien, L. (2015). Hva er miljøterapi? *Sykepleie*. DOI: 0.4220/Sykepleiens.2015.54066

Marthinsen, E. (2003). *Sosialt arbeid og symbolsk kapital i et senmoderne barnevern*. Trondheim: Barnevernets utviklingscenter i Midt-Norge .

Marthinsen, E. (2010). Fra sosiale problemer til symbolske byrder. *Fontene forskning*. Fellesorganisasjonen, Oslo.

Marthinsen, E. (Mars, 2021). ISA seminar om Bourdieu og the birth of biopolitics.

Mjåland, K., & Ugelvik, T. (2021). Straff, risiko og omdømme. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 38(3), Artikkel 3. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3053-2021-03-05>

Skau, G. M. (2016). *Mellom makt og hjelp* (4. utg). Universitetsforlaget. Oslo.

Solbjør, M., & Kleiven, H. H. (2013). Kognitiv miljøterapi – forskningsbasert kunnskapssammenstilling. NAPHA.

- Statistisk sentralbyrå. (2023). *Fakta om norsk økonomi*. Hentet fra SSB:
<https://www.ssb.no/nasjonalregnskap-og-konjunkturer/faktaside/norsk-okonomi>
- Tjora, A. (2021). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (4. utg). Gyldendal.
- Viggen, K. & Landrø, T. (2017). Reflecting Dialogues in a Norwegian Prison: A Qualitative Study, *Journal of Family Psychotherapy*, 28:4, 333-349, DOI: 10.1080/08975353.2017.1301157

